

РАДИВОЈЕ БОЈОВИЋ

**ЧАЧАНСКИ КРАЈ У ПУТОПИСУ ПАВЛА АПОЛОНОВИЧА
РОВИНСКОГ**

РАДИВОЈЕ БОЈОВИЋ
УИ 32000 Чачак
Народни музеј

УДК 980 (497.11)

Павле Аполонovich Ровински спада у заборављене стране путописце који су походили Кнежевину Србију у другој половини XIX века. Рођен је 1831. у селу Гусевка, округ Камишински, у Саратовској губернији. Професорску каријеру започео је на Казанском универзитету 1853. године. За славистичке студије се определио за време школовања на Историјско-филолошком факултету под утицајем свог професора Виктора Ивановича Григоровича. Пре него што је кренуо његовим стазама кроз јужнословенске земље, напустио је 1856. наставу руске књижевности. Свој одлазак са факултета после само три године образложио је, у молби, личним разлозима, касније је помињао жељу за усавршавањем на другим универзитетима, али је сигурно да више није уживао поверење оснивача славистичког центра на Казанском универзитету. Докторску тезу П. А. Ровинског „Стари период руског језика“, поднету крајем те године, В. И. Глигорович није прихватио.

Петроградски период у животу П. А. Ровинског обележила је жеља за продужетком славистичких студија у иностранству и учешће у тајној револуционарној организацији „Земља и слобода“. Прво путовање по Чешкој и Моравској 1860. године завршило се доста несрећно. Почетком 1862. враћа се у Казан решен да настави научни и наставнички рад. У том тренутку на Казанском универзитету се планира слање младих научника на студијски боравак у иностранство. У „Плану путовања по словенским земљама“, поднетом 28. јула 1862. године, Историјско-филолошком факултету П. А. Ровински је за предмет својих истраживања узео историју Словена од најстаријих предања до краја XV века. Желео је да пропутује Бугарску, Македонију и северну Албанију и у неком од књижевних и универзитетских центара слуша предавања из историје и упоредне филологије. Без обзира што је научни савет ставио на прво место име П. А. Ровинског, „који је завршио универзитет са златном медаљом и доказао неоспоран таленат“,¹ Царска канцеларија и Министарство унутрашњих дела ускратили су му сагласност за издавање пасоша због политичког ангажовања. Казански губернатор добио је још у фебруару 1862. тајни извештај жандармеријског потпуковника Мезенцева да П. А. Ровински има „везе са сумњивим лицима у злонамерним подухватима“.²

Крајем шездесетих година П. А. Ровинском пружила се прилика да отпутује у јужнословенске земље у улози дописника „Санктпетербуртских новости“. Хрватску, Славонију, Крајину, Штајерску и Карантанију посетио је 1867. године. Од марта 1868. до јула 1869. боравио је у Кнежевини Србији. Други сусрет са Србијом уследио је 1878. године, када долази као дописник „Новог времена“. Из Београда путује у Сарајево и извештава о уласку аустро-угарских трупа у Босну и Херцеговину. Када му је ускраћено гостопримство, прелази на Цетиње 1879. и до краја живота остаје везан својим истраживачким радом за Црну Гору. Његово тротомно дело „Црна Гора у прошлости и садашњости“ оставило је у засенак путопис о Србији и друге радове.

Поред словенских земаља, П. А. Ровински је између два боравака у Србији вршио етнографска истраживања Западног Сибира и Монголије. Умро је у Гадчину код Петрограда 1916. године.³

П. А. Ровински допутовао је у Србију први пут 8. марта 1868. После двомесечног боравака у Београду, почетком маја кренуо је на пут по унутрашњости Кнежевине.⁴ Од Шапца путовао је уз Дрину до Бајине Баште. После посете манастиру Рачи, дошао је у Ужице.

Долину Западне Мораве пропутовао је само до Трстеника. У Београд се вратио 5. јуна 1868. године.⁵

Путопис о Србији објавио је у два наврата у петроградском часопису „Весник Европе“. Првој групи припадају текстови о путовању од Пеште до Земуна⁶ и о Београду⁷ (1868, 1870). У другој су описи долине Дрине,⁸ Мораве и ваљевског округа,⁹ настали без „и једног одломка из путничких белешки и запажања, које су по прилици остале у Сибиру“¹⁰ (1875, 1876). Писани неколико година после боравка у западној Србији, они су изгубили снагу непосредног сведочења. П. А. Ровински их је објавио са жељом да руским читаоцима саопшти на почетку велике источне кризе „бар неке појмове о земљи и народу, који су играли улогу у догађајима дана“.¹¹

П. А. Ровински описао је чачански крај у чланку „Српска Морави“ (1876). Путујући моравском долином кренуо је из Пожеге 22. маја 1868. године¹² и најпре се задржао у Овчарско-кабларским манастирима. Настанак „српског Атона“ везује се XVI и XVII век, када су се овде, поред несрећног народа, оклањали „монаси из разорених манастира у Херцеговини и Старој Србији и, сакупљајући се у групице, успостављали [...] живот анахорета“.¹³ Запажања о Благовештењу и Преображењу не одају ученика В. И. Глигоровића: „На обали Мораве, која љуто ковитла у клисури, налази се манастир Благовештење. Обична четвороугаона основа, са порталима додатим са стране, заједно са олтаром, даје цркви крстообразну форму, горе осмоугаоно кубе са окнима, кров у облику плитке купе, четворокраки крст, и то је готово све. Напред трем са кровом на једну воду, као код нас на старим кућама доклат; поред бунар са купастим кровом и крстом; једна кућа у којој живе четири монаха — то је манастир. Налази се у подножју Каблара и гледа са уживањем на другој обали Овчар. Положај је тако осамљен да није могуће ни помислити да има људи у близини. Ако пређете преко једне препреке, за пола сата хода већ сте у другом манастиру — Преображење, у подножју исте планине Каблар. Овде црква чак нема ни изглед храма, већ обичне српске приземне кућице, са високим кровом и малим прозорчићима, и поред ње још три кућице, амбарчић на стубовима, околу онизак и поредак плот“.¹⁴ П. А. Ровински је у Благовештењу видео гроб смедеревског митрополита Софронија из 1619, чију годину смрти није добро прочитао (1813, уместо 1616).¹⁵ За овај манастир погрешно је везао заседање Правитељствујућег совјета српског.¹⁶ Од осталих манастира поменуо је само оне који носе имена празника, Ваведење, Вазнесење и Срећење.¹⁷ Подаци о „мостној

стени“, извору топле воде и пећини „Турчиновац“, говоре да је при писању користио „Почетак описанија српски намастира“ Вука Стефановића Караџића.¹⁸

Пут ка Чачку П. А. Ровински наставио је преко планине Јелице, уживајући у сеоским пејсажима. Сусрет са свештеником описао је врло детаљно: „... У сусрет ми је ишао јахач на риђем коњу пуним касом и зауставио се мало испред мене. То је био поп. Црна коса, која је лепршала, густо је избијала испод ниске камилавке; орловски нос и црне живе очи, бујна пократка брада давали су његовом лицу изглед одлучности, свежине и снаге, која се изражавала у његовом начину хода и покретима, када он, нимало се не напрежући, умири свог ватреног коња, који је јурио. На њему је била мантија, не много широка, са малинове боје свиленом поставом, такве исте боје широки појас, на рукама љубичасте рукавице. Цела фигура била је необично лепа, и чини се, представљала недељиву целину са прекрасном природом, која ју је окруживала“.¹⁹

П. А. Ровински забележио је о изгледу Чачка само неколико импресија: „Улица је била сва у колотрагу и томилама осушеног, потпуно црног блата, а све куће биле су беле, чисте, са високим димњацима, налик на минарета, и пред сваком кућом баншта и низ раскошних ружа, које су се дизале више од стреха крова. Велика црква, такође бела, са неколико торњева, доста чудне архитектуре, која је једним делом подсећала на турску џамију, истицала се лепотом на широком тргу са још неколико прилично великих кућа около. Општи утисак био је такав, да благостање и честитост падају на први поглед у очи; то је било и у стварности“.²⁰

Други српски устанак је једини историјски догађај из прошлости града који је поменуо. После дизања устанка у Такову „другог дана сви, који су могли да се наоружају, кренули су на јут, ка Чачку“.²¹ Ових неколико података послужили су му да објасни историјску позадину врло свечаних прослава Цвети за време његовог боравка у Србији.

П. А. Ровински одсео је у Чачку у једној трговачкој породици. Утисак о друштвеном животу града свео је на опис гусларске вечери, иако у то време „Дружина позоришта чачанског“ прикупља на све стране прилоге за градњу театра.²² Са гусларом се срео у једној од варошких кафана. Ту је било неколико кириџија из старе Србије „све људи необично високи и снажни; бели кафтан, као черкески, чврсто скупљен на танком струку, ноге обавијене врло чврсто сук-

неним ногавицама разоткривале су јаке мишице; он корача, као да на ногама нема меса, већ као да је у свој тој обући тврд комад дрвета — само необична гпкост указује да постоје врло еластични, затегнути мишићи.

Један од њих био је са гуслама, и на молбу публице засвирао нам је српске песме.

Необичан утисак изазивају звуци тога инструмента и певање, које их прати. Ви слушате некакво једнолично, промукло шкрипање, које варира само подизањем и спуштањем, успоравањем или убрзавањем темпа; нема ту ни акорда, ни хармоније — ту иде све један исти глас. Певач, на почетку, упревши поглед у свој инструмент, почиње одједном високим јаким тоном некакво дозивање, затим затуривши се назад, подиже главу ка небу, као да тобоже дозива некога к себи и присећајући се, прекида га уздахом и заћути; а у то време само брже загуди гудало, јаче и више зашкрипе и застењу струне; затим опет почиње миран ток и опет се из труди певача извија пређашњи високи тон, с кога не силазећи, он пева већ доста дуго рецитативом док не дође до патетичног места, на ком он поново прекида говор и застане, а то застајање као ехо утиче на занемеле слушаоце.

С почетка он је певао о Бановић Страхињи²³ и та песма без прекида трајала је више од сата. Ма колико да је било публице, сви су ћутали, хватајући само речи, које истичу храброст српског јунака и пропраћали их гласним одобравањем. Затим је уследила пауза: пред певача су ставили пола литра вина, он је попио, размислио и поново почео. Запевао је о цару Лазару и његовој жени царици Милци, о косовској бици, где је погинуо цар и добри јунаци — Милош Обилић, стари Југ-Богдан са осам сокола Југовића и Бановић Страхиња.²⁴

Ту већ скоро није било рецитатива; изговори два стиха и прекида говор уздахом, ударају о скутове рукама сви присутни Срби, сви се мешкоље и уздишу. Та кратка песма трајала је такође око сат, захваљујући продуженим паузама, зато што је певач сакупљао снагу, да би извукао из себе глас, прикупљала дах и публика, да би саслушала речи песме, која што даље, постаје све тежа и страшнија. Гласник Милутин, који прича царици о бици, покривен са седамнаест рана, држи у левој руци десну, говори да је видео само како Милош, који је убио Мурата, гони 12.000 Турака; шта је било даље, он не зна, а мисли да је погинуо на обали р. Ситнице; Бановић Страхиња пливао је у крви, која је била коњу до трбуха и изгледа

да је погинуо; где је највише било нагомилано тела и поломљеног оружја, тамо је погинуо цар Лазар и с њим Југ-Богдан и осам Југовића; остао је једини Југовић Бошко да би гонио по пољу Турке, као соко плашљиве голубове. Та допуна у облику рефрена „мислим да је и он погинуо“, пропраћена је паузама, које је испуњавао уздах и прчевито брз покрет гудала. А када је ствар дошла до Вука Бранковића да је издао цара на Косову и када му је певач запевао „проклет му био род и племе“ — „проклет“ узвикнули су тада сви и поскочили са места, као да тобоже траже издајника, који је издао цело српство“.²⁵

П. А. Ровински је у кафани саслушао још једну песму. Поред детаљног описа певања уз гусле, дао је поређење са певањем украјинског певача Остапа Версаја.²⁶

Вест о смрти кнеза Михаила Обреновића 29. маја 1868. године затекла је П. А. Ровинског на путу за Крушевац и он, због тога, прекида своје путовање долином Западне Мораве. Боравак у Краљеву и посете манастирима Жичи, „где су се крунисали српски цареви и полагали заклетву“, и Студеници само помиње.²⁷

Вредносни судови о значају текстова страних путника, па и П. А. Ровинског, испраћени су на чињеници да смо од њих очекивали оне податке о себи, које нисмо сами сачували, или због ступња друштвеног развоја на коме смо били, или због несрећне судбине наше културне баштине. У томе треба тражити разлог што је овај путописац остао готово незапажен у нашој литератури.²⁸ Својим руским читаоцима он је отворено рекао да су му двомесечни боравак у Београду и мање него четворонедељно путовање по унутрашњости Србије дали само површна знања о земљи и народу. За одређење наших истраживача од значаја је била формулација његовог циља да „једино обрати пажњу на те ствари и стране народног живота, које су се сретале и могле бити пропуштене од других.“²⁹ У Чачку то је било певање гуслара. Заједно са киридијама, градским центром око цркве и некалдрмисаним улицама, оно је било део стварности ове српске вароши, али су њу чинили и први средњоевропски утицаји (пивара, „Дружина позоришта чачанског“, промене у градској архитектури), које П. А. Ровински није забележио.

НАПОМЕНЕ

1. К. И. Киямова, О взглядах П. А. Ровинского на историю Славян, Научные труды (Курский сельскохозяйственный институт), т. IV, Курск, 1968, стр. 67.
2. К. И. Киямова, н. д., стр. 68.
3. М. Долобоко, П. А. Ровинский, Журналъ Министерства народнаго просвещенія, н. с., ч. LXIV, вып. Петроградъ, 1916, стр. 16—25; М. М. Вукичевичъ, П. А. Ровинский и Сербы, Извѣстія Императорскаго русскаго географическаго общества, т. LII, вып. 7, Петроградъ, 1916, стр. 515—541; Г. Н. Вульфсон — Н. П. Муньков, К изученю историческихъ взглядовъ П. А. Ровинскаго — виднаго землевольца 1860-х годов, Вопросы историографии и источниковеденія, сборник 2, Казань, 1967, стр. 201—210; Б. Пејовић, „О личности и дјелу П. А. Ровинског 1831—1916“, Историјски записи, књ. XXIV, св. I, Титоград, 1967, стр. 147—170; К. И. Киямова, н. д., стр. 65—75.
4. П. Ровинский, Воспоминанія изъ путешествія по Сербіи въ 1867. году, Вѣстникъ Европы, т. VI, кн. 11, Санктпетербургъ, 1875, стр. 17.
5. П. Ровинский, Бѣлградъ его устройство и общественная жизнь, II, Вѣстникъ Европы, т. III, кн. 5, Санктпетербургъ, 1870, стр. 156.
6. П. Ровинский, Два мѣсяца въ Сербіи, Вѣстникъ Европы, т. VI, кн. 11, Санктпетербургъ, 1868, стр. 364—368.
7. П. Ровинский, Бѣлградъ его устройство и общественная жизнь, I, Вѣстникъ Европы, т. II, кн. 4, Санктпетербургъ, 1870, стр. 530—579; П. Ровинский, Бѣлградъ его устройство и общественная жизнь, II, стр. 132—188.
8. П. Ровинский, Воспоминанія изъ путешествія по Сербіи въ 1867. году, стр. 5—34.
9. П. Ровинский, Сербская Морава, Вѣстникъ Европы, т. II, кн. 4, Санктпетербургъ, 1876, стр. 517—558.
10. П. Ровинский, Воспоминанія изъ путешествія по Сербіи в 1867. году, стр. 10.
11. Исто.
12. П. Ровинский, Сербская Морава, стр. 521—524.
13. П. Ровинский, Сербская Морава, стр. 525.
14. П. Ровинский, Сербская Морава, стр. 526. О овим манастирима: Милка Чанак — Медић, „Благовештење под Кабларом“, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе, св. IX, Београд, 1979, стр. 199—221; Олга Зиројевић, „Цркве и манастири на подручју Пећске патријаршије до 1683. године“, Београд, 1984, стр. 54, 168.
15. П. Ровинский, Сербская Морава, стр. 526; Љ. Стојановић, „Стари српски записи и натписи“, књ. I, Београд, 1902, стр. 287.
16. П. Ровинский, Сербская Морава, стр. 527; В. С. Караџић, „Српска историја нашега времена“, „Нолит“, Београд, 1975, стр. 180.
17. П. Ровинский, Сербская Морава, стр. 526.
18. Исто; „Даница“, забавник за годину 1826, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 8, „Просвета“, Београд, 1969, стр. 43, 45.
19. П. Ровинский, Сербская Морава, стр. 528.
20. Исто.
21. П. Ровинский, Сербская Морава, стр. 527.
22. Извештај о беседи држаной на светоѣ првозваногъ Андрию 1867. год. „Српске новине“, бр. 2, Београд, 4. јануар 1868, стр. 4.
23. Песма „Бановић Страхиња“ у В. С. Караџић, „Српске народне пјесме“, књ. II, „Просвета“, Београд, 1953, стр. 256—281.
24. Песма „Цар Лазар и Царица Милица“ у В. С. Караџић, „Српске народне пјесме“, књ. II, стр. 281—287.
25. П. Ровинский, Сербская Морава, стр. 529, 530.

26. П. Ровинскій, Сербская Морава, стр. 531.
 27. Исто.
 28. Последњи објављен је прилог Латинка Перовић, „Из историје руско-српских веза у другој половини XIX века“, Зборник Матице српске за историју, св. 40, Нови Сад, 1989, стр. 127—132.
 28. П. Ровинскій, Два мјесца въ Сербіи, стр. 373.

LA RÉGION DE ČAČAK DANS LE RÉCIT DE VOYAGE DE PAUL APOLONOVIČ ROVINSKI

Paul Apolonovič Rovinski (Gusevka 1831 — Gadčín 1916) séjourna en Serbie au cours des années 1868 et 1869 en tant que correspondant des «Nouvelles de Saint-Petersbourg» et, en 1878, en tant que correspondant du «Temps nouveau». Il publia plusieurs extraits de son récit de voyage en Serbie dans «Le Courrier d'Europe» (en 1868, 1875 et 1876). Le dernier de ces extraits fut publié sous le titre de «La Morava serbe».

Arrivé en Serbie le 8 mars 1868, Paul Apolonovič Rovinski passa deux mois à Belgrade avant de parcourir certaines régions de la principauté. Dans la seconde moitié du mois de mai il visita les monastères de l'Annonciation et de la Transfiguration, situés dans le défilé qui est formé par les montagnes de l'Ovčar et du Kablar. Voici ce qu'il nota sur la ville de Čačak: «...Toutes les maisons étaient blanches, propres, surmontées de hautes cheminées, semblables aux minarets, et précédées par un jardin plein de comptueux rosiers qui s'élevaient plus haut que les auvents. Une imposante église, blanche elle aussi, surmontée de plusieurs coupoles d'une architecture plutôt étrange, qui rappelait en partie les mosquées turques, déployait sa beauté sur une vaste place avec, tout autour, des maisons plus ou moins grandes». Dans un café de la ville il écouta un joueur de guzla et décrivit sa manière de chanter.

Radivoje Bojović